

Kort historik

Alböke kyrka är utförd i putsad kalksten är uppförd 1859 av byggmästare Peter Isberg efter ritningar av byggmästaren själv och Albert Törnqvist. Kyrkan är ovanligt nog orienterad i nord/sydlig riktning. Detta kommer sig av att den ursprungligen byggdes som en flygel till den medeltida klövsadelkyrkan på platsen. Medeltidskyrkan revs dock i sin helhet 1862 och ersattes då av dagens torn (även detta av Isberg). Den då helt rivna klövsadelkyrkan var Ölands sist bevarade.

Dagens kyrka är en rymlig och ljus salskyrka med sakristia i norr och torn i söder. Från den medeltida kyrkan finns altarpopsats, predikstol, dopfont, krucifix samt ”madonna i rosenkrans” bevarade. Större renoveringar har genomförts i mitten av 1920-talet, mitten av 1950-talet och i mitten av 1990-talet. Vid den senaste av dessa underbyggdes läktaren.

Källor

- ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.
KLM Kalmar läns museums arkiv.
AK Alböke kyrka, Barometern Kalmar 1970

De nedan redovisade uppgifterna utgör en sammanfattning av redovisad litteratur och genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia.

År	Händelse	Källa
1859	Kyrkans långhus och sakristia uppfördes av byggmästare Peter Isberg efter ritningar av Isberg och Albert Törnqvist. Som byggandsmaterial används bl.a. sten från kyrkogårdsmuren.	KLM
1862	Kyrkans torn byggdes av stenen från den samtidigt rivna medeltidskyrkan och den då fortfarande, förhållandevis höga, kyrkogårdsmuren. Bygget utfördes även denna gång av byggmästare Isberg samt dennes son Johan.	KLM
1863	Det illusoriska muralmålariet kring altarpopsatsen målades av Nils Johan Jonsson, Glömminge.	JLM
Kring 1870	Orgelbyggare Johansson tillverkade den orgel som än idag tjänstgör i kyrkan. Verket bestod av 8 stämmor i en manual.	KLM
Kring 1910	Troligen var det kring denna tid som lanterninen plåtkläddes.	KLM
1926	Kyrkan renoverades interiört av byggmästare C. J. Ekblom, Borgholm enligt ritning gjord av Byggnadsstyrelsen. Stenplattorna i mittgången och vid altaret justerades och fogströks med kalkbruk. Bänkarna i långhuset byggdes om för större bekvämlighet. Bänkkvarteren avkortades så att gångar bildades vid ytterväggarna och de främsta bänkarna närmast koret togs bort. Bänkdörrarna bevarades och bänkskärmarna flyttades och utökades. Bänkarna på läktaren lämnades utan åtgärd. Golvflisorna i de nya gångarna som bildades mellan bänkarna och ytterväggarna byttes ut. Stengolvet i bänkkvarteren tätades mot fukt genom att fogarna stöks	KLM

	<p>med kalkbruk varefter de tätades med en blandning av asfalt och gourdon som upphettades till kokning och ströks över golvet. Ovanpå detta lades ett nytt trägolv.</p> <p>Bänkarna målades i grått, gavlar och dörrar marmorades lätt. Inuti gjordes bänkarna något ljusare.</p> <p>Kyrkorummets, vapenhusets och sakristans väggar kalkströks och taken målades. Taket under läktaren tvättades och väggarna på läktaren lämnades utan åtgärd.</p> <p>Predikstolen uppsnyggades.</p>	
Kring 1930	Orgelverket omdisponerades kring 1930 av Magnussons orgelverkstad, Göteborg och spelbordet gjordes fristående	KLM
Början av 1930-talet	Enligt utsago av stenhuggaren Elis Pettersson år 1967 som Ragnhild Boström då talade med hade kyrkan i början av 1930-talet reparerats. Han hade då varit med att rengöra kalkstenskonsolerna på tornet med stålborste.	KLM
1932	Orgelverket renoverades av orgelfirman Magnussons i Göteborg och spelbordet gjordes fristående	ATA
1946	Församlingen lät göra nya smidesgrindar då de gamla i trä hade murknat. Man valde att inte köpa fabriksmässigt gjorda grindar av standardtyp utan lät göra smidesgrindar som skulle efterlikna dem i Norra Möckleby kyrka.	KLM.
	Sannolikt murades även grindstolparna om då de nya grindarna sattes på plats.	
1950-talet	De i början av 1930-talet rengjorda konsolerna på tornet kalkades åter över.	KLM
	Kyrkogårdsmuren öster om kyrkan lades om i sin helhet.	
	Altarängeln som hade börjat flagna bättringsmålades av kyrkvaktmästaren.	
1949-50	Kyrkan renoverades invändigt.	KLM
	Långhustes tak och väggar målades.	
	Sakristian fick nytt golv, taket sänktes och väggarna kläddes med plattor.	
	De båda valven mellan sakristian och kyrkorummet försågs med ytterligare en dörr var i gångens mynning mot sakristian.	
	Elektricitet drogs in och elektrisk belysning, uppvärmning samt elektrisk orgelfläkt installerades.	
	Installationen gjordes av Tor Engström, Kalmar.	
	Uppvärmningen skedde med både radiatorer och bänkvärme.	
1955	Troligen var det detta år som långhusets valv isolerades.	KLM
1957	Kyrkan renoverades exteriört av byggnadsfirman Birger Johansson, Nybro.	KLM
	Fasaderna omputsades och den nya putsen gjordes så tunn att murverkets ojämnheter kunde skönjas. Fasaden avfärgades i vitt med någon sorts plastfärg.	
	Takbeklädningen på tornet lades om, delvis med ett nytt material som såg ut som ny kopparplåt.	
	Lanterninen målades i vitt.	

	<p>Tornspirans kors förgylldes Kyrkans fönster målades om. Stuprännorna kopparfärgades. Åskledare sattes upp.</p>	
1964	<p>Verket byggdes om av Nils Hammarberg, Göteborg och mittpartiets fasadpipor gjordes ljudande.</p>	AK
1967	<p>Ragnhild Boström besökte kyrkan inför en stundande restaurering. De överkalkade kalkstenskonsolerna och det horisontella kalkstensbandet under dem skulle åter tas fram. Enligt församlingens önskan skulle lanterninen målas om i den ursprungliga färgen. Ljudportarna hade (enligt gjord undersökning) varit mörkt rödbruna. Lanterninen hade blivit plåtklädd (troligen 1910) så någon undersökning av denna kunde inte göras. Med kännedom om färghållningen i mitten av 1800-talet på Öland antogs den dock ha varit vit (vilket bekräftades av äldre församlingsbor). Tornet skulle avfärgas i vitt. Av undersökningen framkom även att tornluckorna blivit vända med den pärlspåntade utsidan inåt. Sannolikt hade detta skett i samband med plåtinklädnaden (rev. 2008-01-28 JW) i början av 1900-talet. Vid besöket fan man även att resterna av den tidigare mycket höga kyrkogårdsmuren på kyrkans norra sida var på väg att välta, varför man bestämde att den skulle läggas om våren 1968.</p> <p>Den ovan nämnda renoveringen genomfördes av byggnadsfirma B. A. Bengtsson</p> <p>Tornväggarna renblästrades från den föregående avfärgningen (som hade börjat flaga kraftigt). Efter blästringen ströks väggarna två gånger med Silix silikatfärg.</p> <p>Tornkragen, huven över lanterninen samt tornspiran kläddes med kopparplåt (tidigare målade svartplåt).</p> <p>Lanterninens förzinkade plåtbeklädnad behölls men målades om i vitt medan de plåtbeklädda ljudluckorna målades i en brunröd kulör. Långhusets fasader lämnades utan åtgärder.</p>	KLM
1969	<p>De medeltida grundmurarna undersöktes och uppmättes av Ragnhild Boström. I rapporten berättar hon att det finns tecken på att medeltidskyrkan var byggd ovanpå en gammal boplats. Ca 35 cm under markytan finns ett 20-25 cm tjockt kulturlager som även sträcker sig inunder dagens kyrkobyggnad. Boström fann även fragment av den medeltida kyrkans mittkolonn. Den medeltida kyrkogårdsmuren norr om kyrkan omlades.</p>	KLM
1976	<p>Förslag till renovering upprättat av Byggekonsult B A Bengtsson innehåller följande åtgärder: Predikstol och altarpopsats borde konserveras Befintlig glasullsisolering på vinden skulle tas bort och vinden rensas från skräp och dammsugas. På den rengjorda vinden skulle vindtät papp (ej diffusionstät) och ny isolering av Rockwool eller</p>	KLM.

	<p>Gullfiber läggs ut.</p> <p>Kyrkväggarnas omfattande interiöra sprickbildning skulle huggas upp och lagas med kalkbruk. Den flagande kc-färgen skulle skrapas ner och väggarna avfärgas med kalkfärg, ev. måste annan behandling övervägas.</p> <p>Eklamellgolvet inom altarrunden skulle ersättas av gran- eller furugolv.</p> <p>Tidigare ilagning i taket efter kaminrör utförd med skiva skulle bytas mot lagning i trä lika befintlig takpanel.</p> <p>Taklisten, läktarbröstningen och orgelfasaden skulle endast tvättas.</p> <p>Taket skulle tvättas, skrapas och målas med mager oljefärg.</p> <p>Dekorationen kring armaturlinorna skulle dock sparas.</p> <p>Bänkarna och golven på läktaren och i tornet skulle ses över.</p> <p>Bänkarna i långhuset skulle ses över, justeras, lagas, skrapas och målas med oljefärg. Detta gällde även för fönster, dörrar och delar av altarrundeln.</p> <p>Golvet i sakristian skulle slipas.</p> <p>Fönstrens enkla bågar skulle, om medel fanns, bytas mot kopplade bågar.</p> <p>Väggradiatorer skulle bytas om inte den befintliga bänkvärmen kan räcka och de kan slopas.</p> <p>Samtliga fasadytor skulle rengöras med högtryckstvätt.</p> <p>Exteriörens skulle puts lagas med kalkbruk.</p> <p>Sockeln skulle renhuggas till kalkstenen och fogas med kalkbruk.</p> <p>Alla utvändiga kalkstensdetaljer skulle rengöras med vatten och rotborste.</p> <p>Skadade fönsterrutor skulle bytas och kittningen ses över.</p> <p>Träbyggnad på kyrkogården skulle vinterbonas för att kunna inrymma toalett och utrymme för vaktmästare.</p> <p>Denna renovering kom att slutföras 1978 och nedan står de åtgärder som har kunnat beläggas.</p>	
1978	<p>Kyrkan renoverades interiört.</p> <p>All bänkinredning under läktaren togs bort.</p> <p>Värmesystemet och elinstallationerna sågs över.</p> <p>Väggar och tak målades om. Väggarna i en något varmare vit kulör än tidigare och taket i rent vitt. Taklisten tvättades endast.</p> <p>Predikstolen fick tillbaks sina ursprungliga färger.</p> <p>Altaruppsatsen renoverades av konstnär Britta Wellton, Löttorp. Den ursprungliga färgsättningen på altaruppsatsens kolonner togs fram.</p> <p>Väggarnas kalkmålningar tvättades liksom läktardekorationerna.</p> <p>Valvet dammsögs och isolerades.</p> <p>Undersökningsarbeten utfördes av konservator Ola Westerudd på predikstolen och altaruppsatsen. Syftet var att få en bild av deras ursprungliga färgsättning och dekor.</p> <p>Predikstolens sidor konstateras ursprungligen ha haft blå fält på vit botten och stycket närmast den nedre förgyllda knoppen varit något mörkare blå än sidornas blå kulör. Omramningen till de blå mittfälten har en grå färg utom den mot den västra väggen som är marmo-</p>	KLM ATA

	<p>rerad i rött. Spår av någon annan marmorering återfanns inte. De övriga omramningarna var utförda i en varmt ljusgrå färg. De förgyllda partierna har även ursprungligen varit förgyllda.</p> <p>Altaruppsatsens kolonner hade ursprungligen blomster och bladdekor på vit botten. Blommorna var förgyllda och troligen även försilvrade. Moses lagtavlor var ursprungligen förgyllda liksom de båda fälten i sidovingarna.</p> <p>Efter denna undersökning konserverades predikstolen och altaruppsatsen. För utförligare beskrivning av detta se respektive föremål under rubriken Inventarier.</p>	
1984	<p>Kyrkan reoverades utvändigt efter program av byggnadsfirma B. A. Bengtsson, Kalmar. Följande program upprättades för reoveringen:</p> <p>Sockeln skulle renhuggas helt, fasaderna lagas och avfärgas med KEIMS silikatfärg.</p> <p>Vindskivorna skulle strykas med tjära.</p> <p>Fönstren skulle ses över och kompletteras med rutor och kitt där det behövdes.</p>	KLM ATA
1988	Sakristian inreddes med ny textilförvaring.	KLM
1993	Arkeologisk förundersökning genomfördes i samband med framtagning av äldre ledningar utmed den västra långhusväggen.	KLM
1994	<p>Läktaren underbyggdes efter ritningar och under ledning av Arkoteknik Kalmar.</p> <p>Nya, mot mittgången konkavt välvda, väggar byggdes (liksom skåputsprång kring de två bakre läktarpelarna, som en slags postament). De nya väggarna utfördes med bröstningar lika bänkkvarterens. Spegeldörrar nytillverkades lika sakristians. I samtliga utrymmen behölls kalkstensgolvet. Träinredningen målades med linoljefärg och putsade ytor med Kalkfärg våt.</p> <p>I de nya utrymmena inreddes toalett, kapprum, städutrymme och samlingsrum.</p> <p>Ny vattenledning drogs från förrådsbod på kyrkogården till toalett och städutrymme. Ny avloppstank och avloppsledning installerades och nya eldragningar gjordes. Översyn gjordes av elledningar.</p> <p>Vid färganalys av kolonnerna under läktaren konstaterades att de tidigare haft en gulare färg på delen ovan ringvulsten i bänkhöjd medan den undre delen varit gråmålad.</p> <p>På läktaren handslipades golvet och behandlades med en i vitt pigmenterad halvolja.</p>	KLM
2004	<p>Konservering av altaruppsats, predikstol, madonna och triumfkrucifix genomfördes av Jönköpings läns museum.</p> <p>Spjälkande färgskikt och förgyllning fästes, retuscher gjordes, detaljer på predikstolens baldakin lagades och fästes och krucifixet fick en ny fernissa.</p>	KLM
2004	<p>Arkeologisk förundersökning genomfördes inför undersökning av kyrkans problem med vatten som tränger upp i kyrkorummet och i gravar på kyrkogården.</p> <p>Mätrör borrades ner på kyrkogården.</p> <p>Inne i kyrkan grävdes två provhål. Ett i koret och ett i den södra de-</p>	KLM

	len av långhusets mittgång. I både dessa provgropar fann man bara sand som fyllning. Sanden var torr varför kunde konstateras att fukten inte kom underifrån och alla vidare undersökningar inne i kyrkan avbröts. Två mindre schakt togs upp på kyrkans östra långsida. Inget av antikvariskt intresse påträffades.	
2006	Kyrkogården tillgänglighetsanpassades genom att gången fram till kyrkans västra ingång belades med kalkstensplattor. Elinstallationerna i kyrkan byttes ut helt och nya ledningar drogs.	KLM

Övergripande kulturhistorisk bedömning

Generella värden

Som alla andra kyrkor byggda före utgången av år 1939 skyddas Alböke kyrka genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska och ickemateriella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv för sin bygd och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socken. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften ”Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor”, utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag. Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar.

Kyrkomiljön

Samspelet mellan förutsättningarna i naturlandskapet och bebyggelsens och kyrkornas lokalisering är på Öland mycket tydligt. Den långstäckta ön präglas av den östra och västra landborgens som i nord-sydlig riktning löper genom det flacka landskapet och till vilka öns huvudvägar och mesta bebyggelse är lokaliserad.

Norr om Egby och upp mot Föra tonas dock sambandet mellan de äldre bylägena, vägnätet och kyrkornas lokalisering successivt ned när det gäller orienteringen till landborgarna. Här dominerar i stället ett mindre regelbundet nät av moränryggar och strandvallar ofta orienterade i nordväst - sydöstlig riktning till vilka bebyggelsen är lokaliserad.

Detta bebyggelsemönster är mycket ålderdomligt och kan ha sitt ursprung i en bebyggelse från järnåldern till skillnad från radbyarna i söder som har medeltida ursprung.

I ett stråk utefter kusten norrut från Borgholm är landskapet på några ställen öppet och består av alvarmark. Detta är mest iögonenfallande kring Alböke.

Alböke är den sydligaste socknen i Borgholmskommun som har kust mot såväl Kalmarsund som Östersjön. Socknen gränsar i söder till Köping och Löt och i norr till Föra. Alböke är en utpräglad jordbrukssocken med en begränsad fritidsbebyggelse vid Kalmarsund. Socknen har fjorton byar.

Det strandnära läget alldeles uppe på landborgskrönet har givit byn Äleklinta speciella förutsättningar som attraktiv bostads- och rekreativmiljö.

Alböke alvar består som de övriga öländska alvarmarkerna av ett vidsträckt område på kalkberggrund. Jordarna är tunna och flisan går i dagen på flera ställen. Utmed kusten löper

den västra landborgen och här är jordtäcket så pass tjockt att man tagit upp horvor. Flera stora våtmarker finns här liksom trädgångar med planterad tall.

Alböke alvar är ett öppet och välbetat utmarksområde med förhistoriska gravfält, välbevarade stenmurar i gränserna efter utmarksdelningen och samfällda sjöbodplaner, utstakade i samband med 1800-talets skiften, intill Kalmarsund.

Kustvägen mellan Äleklinta och norrut mot Byerum har en ålderdomlig vägmiljö med förhistoriska husgrunder och gravar samt hamnar, sjöbodplaner och lämningar efter stenbrytning. På byn Albökes alvarmark finns ett stort stenbrott där man år 2002 och sannolikt fortfarande bryter kalksten.

I kyrkbyn ligger förutom lantbruksbebyggelsen med flera mangårdsbyggningar på hög stenfot ett antal nyare villor.

Kyrkogården är ovanligt stor och har samma utsträckning som under medeltiden, fränsett en smal remsa utmed den östra sidan som är en utvidgning i senare tid.

I äldre tider var muren över tre meter hög, ca 120 cm bred och längs med insidan försedd med en träplattform. På murens krön var stenflisor resta vinkelrätt mot varandra med något som man tror var skottgluggar emellan. Denna murs övre delar togs ned i samband med att den nya kyrkan byggdes i mitten av 1800-talet då muren användes som byggnadsmaterial. Muren söder, väster och norr om kyrkan är fortfarande medeltida utom en bit i norr, närmast likvagnsboden. Denna bit omlades 1969. De bäst bevarade partierna av den en gång mycket höga kyrkogårdsmuren finns annars i norr. Muren öster om kyrkan lades om i sin helhet på 1950-talet. En liknande mur finns bevarad vid Bunge kyrka på Gotland.

Muren är uppförd i kalksten med kalkbruk, något som är ovanligt för ön, där murarna oftast är lagda utan bruk. I norr och söder fanns, ännu i mitten av 1800-talet, två murade stigluckor med trappgavlar och rundbågiga valv. De var belägna längre öster ut än de nuvarande grindarna och skarvar i kyrkogårdsmuren samt klivstättor visar var de en gång var placerade. En huggen stenknopp utgjorde ursprungligen krön på den norra stigluckan. Knoppen ligger idag lös vid den norra grinden.

De nuvarande smidesgrindarna lät församlingen göra 1946 då de gamla i trä hade murknat. Man valde att inte köpa fabriksmässigt gjorda grindar av standardtyp utan lät istället göra smidesgrindar som skulle efterlikna dem i Norra Möckleby kyrka.

Kyrkogården tillgänglighetsanpassades 2006 då gången fram till kyrkans västra ingång belades med kalkstensplattor

Bakgrund

Dagens långhus byggdes 1859 och då som ett sidoskepp till en medeltida klövsadelkyrka. Klövsadelkyrkan revs sedan helt 1862 och av dess stenmaterial byggdes dagens torn samma år. Enligt arkitekten Törnqvists ritningar från 1856 hade man ursprungligen tänkt behålla den medeltida kyrkan som vapenhus med de båda tornen skulle omformas efter tidens smak. Törnqvist ritning visar även hur medeltidskyrkans norra mur skulle användas som gavel till det nya långhuset. Redan i samband med att långhuset började byggas måste dock församlingen ha ändrat sig och i stället beslutat att riva den gamla kyrkan. Långhusväggen i söder sammanfaller nämligen inte med medeltidskyrkans norra långhusvägg. Detta gör att dagens kyrka helt saknar medeltida murverk men att det ytligt under golvet i kyrkan finns medeltida murverk, och har det visat sig, även lämningar efter boplatser.

Den föregående kyrkan av klövsadeltyp d.v.s. med två torn sammanbyggda med en lägre långhusdel har förekommit mycket sparsamt i landet och de flesta, över tio stycken, återfanns en gång på Öland. Idag finns inte en enda bevarad i landet och den 1862 år rivna klövsadelkyrkan i Alböke, den minsta tvåtornskyrkan på ön, kom att bli den sist bevarade i landet.

Exteriör

Dagens kyrka består av ett torn med lanternin i söder och ett långhus i nord/sydlig riktning med sakristia i norr. Långhuset byggdes 1859 och kyrkans ovanliga, orientering beror på att långhuset ursprungligen byggdes som ett sidoskepp till den medeltida klövsadelkyrkan.

Tornet byggdes tre år efter långhuset och ersatte då den medeltida kyrkan i söder. Med tornet fick kyrkan den utformning av modern kyrka i nyklassicistisk stil som den i väsentliga delar ännu bevarar

Den nyklassicistiska karaktären består främst i det höga tornet försett med lanternin, det långsträckta långhuset med större bredd än tornet och ett förhållandevis flackt sadeltak. Även de stora, rundbågiga och över fasaden jämt fördelade fönstren hör till den nyklassicistiska karaktären. Fönstrens spröjsning med kopplade rundbågar är dock snarast ett nyromanskt drag. Också den kraftigt markerade och centrerade sydportalen hör till den nyklassicistiska karaktären, liksom avsaknaden av en motsvarande nordportal.

Den södra portalens arkitektoniska uppbyggnad har flera stil- och tidstypiska element främst i form av de båda pilastrar som bär upp en något framspringande trekantsgavel. Inskriftsplattan i röd kalksten som är infogad i portalen ovan dörren kan ses som en del i en öländsk tradition. Den röda kalkstenen har nämligen använts till inskriftstavlor på ön ända sedan senromansk tid. I övrigt kan den södra portalens omsorgsfullt dekorskurna dörrar ses som en fortsättning av traditionen från det sena 1700-talet. I den traditionen placerades dock de konstfullt utformade dörrarna i enkla muröppningar med diskret omfattning, det senare gör dock att de inte helt kan sägas höra till denna. Långhusets och tornets båda entréer har givits en likadan utformning och sammantaget kan sägas att dessa två entréer representerar både nyklassicistiska stilideal och öländska traditioner.

Även den slätstrukna taklisten är uttryck för nyklassicismens stilriktning. Taklisten är dock ovanligt liten för sin tid vilket sannolikt hör samman med att den i underkant ursprungligen var försedd med en trappad bågfris. Denna fris återfinns på Törqvists ritningar och hör ihop med den tänkta omgestaltningen av den medeltida kyrkan och dess två torn. På ritningen hade nämligen även det medeltida långhuset och dess ena torn försetts med samma typ av trappad bågfris som det nybyggda långhuset.

Det valiga är att de nyklassicistiska kyrkorna har en förhållandevis slät puts med slättragna dörr- och fönsteromfattningar och släta hörn. I Alböke har kyrkan dock en tunn puts som låter det underliggande murverkets synas igenom. Denna murbehandling tillkom på 1950-talet. Kyrkan saknar även den släta markeringen kring fönster och dörrar och på hörnen vilket i kombination med den lågmälda taklisten, ger kyrkan ett mycket enkelt och avskalat uttryck.

Ett smalare torn i långhusets förlängning är något som hör till den nyklassicistiska kyrkostilen. Tornen på de öländska kyrkorna är dock i de flesta fall medeltida och därför ovanligt kraftiga i förhållande till långhuset. Fönstren på tornen är gärna små, få och oregelbundet placerade. Detta gäller dock inte tornet i Alböke som genom att det nybyggts under den nyklassicistiska perioden kunnat ges ett betydligt smäckrare och mer tidstypiskt utförande. I konsekvens med detta är även fönstren på tornet i Alböke kyrka förhållandevis stora och jämnt placerade över fasaden. Vad gäller fönstersättning, portalutformning samt detaljutformning av lanterninen har man dock helt frångått den för tornet uppgjorda ritningen.

De allra flesta tornen på öns kyrkor är försedda med något överdimensionerade lanterniner. Till de öländska särdraget hör även att lanterninerna ofta gjorts åttkantiga. Lanterninen som sådan har sitt ursprung i den kungliga förordning om sparsamhet med virke som kom 1759. Enligt denna förbjöds uppförandet av nya trästaplar varför den blev den direkta orsaken till att både nybyggda och medeltida kyrktorn på Öland undan för undan försågs med lanterniner. De lanterniner som utarbetades av överintendentsämbetet var i allmänhet lätta och öppna och

endast tänkta som prydnad. De öländska lanterninerna skulle emellertid härbärgera två till tre klockor, varför de med nödvändighet kom att bli betydligt bastantare.

Den åttkantiga formen på lanterninen i Alböke är sannolikt dels ett resultat av den kyrka som byggdes i Köping 1805 och vars robusta åttkantiga lanternin med halvsfärisk huv blev stilbildande på ön, dels av sin byggmästare P. Isberg.

Isberg arbetade i mer än en tredjedel av Ölands kyrkor mellan 1823 och 1864. Han byggde 13 lanterniner, tre i sten och de övriga i trä, vilka alla utom en gavs åttkantig plan. Hans äldre lanterniner var lägre och bredare medan de yngre uppfördes med en slankare profil. Förutom lanterninen i Köpings kyrka har Isberg sannolikt haft både lanterninen i Högrums kyrka och den i Madesjö kyrka (den senare konstruerad av byggmästare Hallström, Stockholm, 1827-30) som förebild. Förutom lanterniner byggde Isberg även flera långhus på ön.

Lanterninens flacka huv som avslutas med en spira har stora likheter dels med ritningen från 1860 dels med den halvsfäriska huv med spira som åter innan byggdes av Isberg i Bredsättra kyrka och som troligen var den första i sitt slag på Öland. De spetsiga kyrkspirorna blev vanliga först något senare under 1800-talet och spiran kan ses som ett förbud om denna stilriktning.

I de nyklassicistiska kyrkorna på ön lades de flesta sakristior öster om koret. Detta var en placering som praktiserades av Adelcrantz (överintendent från 1757 och en av det svenska 1700-talets centralgestalter inom arkitektur och konstliv, med bl.a. fullbordandet av Stockholms slott i verksförteckningen) på 1770-talet och som fr.o.m. 1790-talet blev den modell som överintendentsämbetet fortsättningsvis under 1800-talet kom att förorda, ofta i kombination med rakt avslutat kor. Placeringen av sakristian i korets förlängning utfördes på Öland, precis som i Alböke kyrka, ofta med en sakristia som var något mindre än långhuset. Detta gav upphov till ett annat återkommande motiv, de stora fönstren i öster på var sida om altaret.

Kyrkan har en enkel, avskalad och förhållandevis välbevarad exteriör. Den på 1950-talet omgestaltade putsbehandlingen är dock uttryck för något som kan tolkas som ett försök att närma sig ett medeltida uttryck. Denna murbehandling är inte ovanlig för mitten av 1900-talet och ger kyrkan ett råare uttryck än vad som är vanligt i den nyklassicistiska stilen. Genom att både torn och långhus uppförts i mitten av 1800-talet är dock Alböke kyrka en av få ölandskyrkor som helt nygestaltats under perioden. Detta gör att kyrkan, tillsammans med de andra kyrkorna som från 1820-talet och framåt helt nybyggdes, kommer närmare de nyklassicistiska idealen än vad som är vanligt på ön. Något som alltså kan sägas gälla för Alböke med undantag för murbehandlingen. Förutom denna följer kyrkan nämligen det nyklassicistiska idealet med ett slankt torn stora rundbågiga fönster en symmetrisk uppbyggnad och fönstersättning och ett flackt sadeltak. Den förhållandevis oartikulerade taklisten är dock inte heller den tidstypisk utan snarare ett uttryck för att långhuset ursprungligen byggdes som flygel till en medeltida kyrka. Då var taklisten utformats med en trappad bågfris i relief (frisen togs bort någon gång efter 1920-talet) en fris som även återfanns på ritningen för omgestaltningen av medeltidskyrkan. Även fönstrens spröjsning avviker något från det nyklassicistiska idealet och har snarare drag av nyromanik.

Interiör

Kyrkan är orienterad i nordsydlig riktning med koret i norr och tornet i söder. Det är en ljus och rymlig salskyrka med sakristia bakom koret i förlängningen av långhuset och i den andra änden av långhuset ett torn med vapenhus i bottenvåningen.

Långhuset byggdes 1859 och gavs då en helt igenom nyklassicistisk utformning. Sedan dess har läktaren underbyggs vilket gör att interiören berövats den ursprungliga utformningen av

gestaltningen i söder, en sammanhållen gestaltning som ursprungligen bestod av orgelfasaden, läktarbröstningen, pelarna som bär upp läktaren samt de båda läktartrapporna.

Delarna i kompositionen är tidstypiska och visar upp flera av nyklassicismens dekorelement i form av t.ex. läktarbröstningens enkla uppbyggnad med slätpanel indelad av kannelerade pilastrar och mitt fram betonad av ett mycket typiskt lyrmotiv. Också orgelfasaden har en enkel och nyklassicistisk utformning där mittdelen består av ett så kallat palladianskt motiv, en rundbågig öppning flankerad av två lägre och rakt avslutade öppningar, ett av nyklassicismens mest använda. Kolonnerna under läktaren med korintiska kapitäl är också det ett nyklassicistiskt motiv, om än ganska livligt i förhållande till kyrkans övriga något enklare nyklassicistiska dekorelement.

Läktarunderbyggnaderna på Öland är färre och vanligtvis något mindre i förhållande till de i övriga länet. Detta gäller även läktarunderbyggnaden i Alböke som är förhållandevis liten. Framförallt har den dock gjorts på ett välavvägt sätt som gör att den ursprungliga gestaltningen i allt utom de båda läktartrapporna och de inbyggda kolonnerna, fortfarande ett nyklassicistiskt motiv som än idag fungerar som pendang till gestaltningen av koret.

Mittradens kolonner under läktaren har ursprungligen stått innanför bänkkvarteren. Detta ändrades vid renoveringen 1978 då alla bänkar under läktaren togs bort. Vid läktarunderbyggnaden 1994 byggdes den nedre delen av de bakersta två paren kolonner in i något som kan liknas vid postament. Det främsta kolonnparet står fritt och visar med sina mindre bearbetade nedre parti och sina i höjd med bänkkvarteren placerade baser att de ursprungligen gestaltats för att stå innanför bänkkvarteren.

Det övriga kyrkorummet har kvar mycket av sin ursprungliga utformning i form av i det tunnvälvda bräddtaket, den kraftiga taklisten, dörrarna till sakristian, de rundbågiga fönsteröppningarna, bänkkvarteren, predikstolen, väggmålningen, altarpuppans och altarringen. Även takets målade rosetter är sannolikt ursprungliga liksom stora delar av kalkstensgolvet.

De stora rundbågiga fönstren är ursprungliga och dess spröjsning i form av två kopplade rundbågar ger en uppåtsträvande karaktär. Spröjsningen är inte tidstypisk men bidrar till kyrkorummets särart och är en del av dess lågmälda stilblandning.

Den södra entrén som givit upphov till den mycket tidstypiska indelningen av bänkkvarteren är en viktig del av kyrkans nyklassicistiska karaktär även om den ursprungligen saknade vindfång.

Bänkinredningen bestod ursprungligen av tre kvarter placerade på samma vis som idag. Då gick bänkarna dock hela vägen ut till långväggarna och hela vägen bak till och med det bakersta kolonnparet. I den främre delen mötte den koret med en avfasning av de två främsta två bänkarna i varje kvarter. Vid renoveringen 1926 gjordes bänkkvarteren om något genom att gångar togs upp utmed långväggarna. Förutom detta gjordes bänkarna bekvämare vilket resulterade i att de blev färre till antalet. Antalet minskades ytterligare av att de främsta bänkarna närmast koret togs bort. Bänkdörrarna och bänkskärmar bevarades dock. Det gäller även de ursprungliga ryggstöden och sittbräderna vilka istället för att bytas ut helt endast breddades och lutades något bakåt. Särskiljande för bänkinredningen i Alböke kyrka är att den bevarar de urtag i bänkkvarteren som gjordes för kaminerna som sattes in i början av 1900-talet. De allra flesta kyrkor har under en period haft liknande förkortningar av bänkkvarteren men dessa har byggts bort då kaminerna avlägsnats. Förutom detta särdrag är bänkdörrarna ännu hängda i den bakre kanten, något som i de flesta kyrkor ändrats vid någon renovering under 1900-talet. Längst bak i den östra läktarunderbyggnaden, finns under trappan till läktaren en helt ursprunglig bänk bevarad. Denna är en viktig del i kyrkan då den ger perspektiv på de övriga bänkarnas utformning.

De två korbänkarna, med vardera två bänkar, som är bevarade i den norra delen av koret bidrar till den ursprungliga prägeln i kyrkorummet. Ursprungligen hade koret sannolikt tre bänkkvarter. Ytterligare ett var alltså placerat i den södra delen av koret och sammanbyggt med långhusets bänkinredning. Detta ändrades sannolikt i samband med att läktaren underbyggdes 1994.

Koret är kyrkans mest tongivande del. Dess raka avslutning i öster understryker kyrkorummets salskaraktär och är vanlig för de nyklassicistiska kyrkorna på ön. Den stora väggytan fungerar även som en bra bakgrund för stora altaruppsatser och målningar, något som tillvaratagits i Alböke genom den stora, och för kyrkorummet mycket karaktärsskapande målningen kring altaruppsatsen. Denna muralmålning, bestående av en rundbåge, två kolonner samt änglar, är utförd av konstnären N. J. Jonsson, Glömminge 1863. Sannolikt tillkom den för att få altaruppsatsen, som kommer från den gamla kyrkan och därför troligen upplevdes som ganska liten i det nya större kyrkorummet, att bättre passa in i sitt nya sammanhang. Muralmålningen kring altaruppsatsen ger kyrkan släktskap med andra kyrkor i närheten som Föra och Löts kyrkor vilka också de har väggmålningar kring sina altaruppsatser.

Utformningen med sakristia bakom koret har även givit möjlighet att infoga de två symmetriskt placerade sakristidörrarna, vilket i sig är ett för nyklassicismens kyrkor typiskt motiv, i korväggens dekorativa ensemble. Denna komposition har ytterligare understrukits genom att dörrarna försetts med dekorativa överstycken. Överstyckenas volutformer bör särskilt uppmärksammas då de återkommer på flera ställen i kyrkorummet, både i överstycket på det södra vindfånget och i orgelfasadens krönande dekor. Även den målade dekoren i läktarbröstningens och altarringens speglar har tydiga drag av detta formelement.

Altaruppsatsen och predikstolen är båda överflyttade från den gamla kyrkan. Altaruppsatsen tillverkades 1794 av And. G. Wadsten som är representerad i ett stort antal öländska kyrkor och uppsatsen och dess tavla är i det närmaste en kopia av uppsatsen i Gärdslösa kyrkan (även den altaruppsatsen tillverkades av Wadsten, i samarbete med Jonas Berggren). I Alböke kyrkas uppsats är de nedre profilörerna och den basunblåsande ängeln medeltida, medan övrig skulptur är utförd av Jonas Berggren. Ett par av de medeltida skulpturerna är dock något omgestaltade av Wadsten.

Predikstolen i rokoko är en för ön vanlig typ och är även den utförd 1794 av Wadsten i samarbete med Zach. Brun. I den gamla kyrkan satt den placerad i långhusets nordöstra hörn med uppgång från sakristian varför den idag då den sitter placerad på långväggen med trappa från koret ter sig något asymmetrisk.

Altarringen är ursprunglig och dess planform utgörs av en halvcirkel. I övrigt har den samma utformning som läktarbröstningen och står som en pendang till denna.

Förutom detta finns i kyrkorummet föremål som representerar den föregående kyrkan och därmed förmedlar en kontinuitetskänsla och skapar en länk till äldre historia. Till dessa föremål hör främst de medeltida skulpturerna, predikstolen och altaruppsatsen från slutet av 1700-talet och dopfunten från omkring år 1200.

Trots kyrkorummets välbevarade karaktär har det under åren förändrats i vissa avseenden. Förutom den redan nämnda förändringen av bänkkvarteren har golvet i kyrkan delvis bytts ut. Då gångar togs upp utmed långväggarna 1926 kompletterade man med kalkstengolv av en typ som överensstämde med det redan befintliga kalkstengolvet i kyrkan. Bänkkvarteren längst bak i kyrkan togs bort 1978. Med största sannolikhet var det i samband med detta som man kompletterade med det kalkstengolv av bjärt avvikande karaktär som ligger där idag. I övrigt har kyrkorummet ett ursprungligt golv förutom innanför altarringen där parkettgolvet sannolikt härstammar från en renovering på 1950-talet.

Interiörens olika fasta delar tillåts sätta förhållandevis stark prägel på kyrkorummet då detta i övrigt har få lösa inventarier.

Dagens färgsättning tillkom till stora delar 1978. Då målades väggar och tak om, väggarna i en något varmare vit kulör än tidigare och taket gjordes rent vitt. Taklisten, läktardekorationerna och väggarnas kalkmålningar tvättades endast medan predikstolen fick tillbaka sina ursprungliga färger och den ursprungliga färgsättningen på altaruppsatsens kolonner togs fram. Även bänkinredningen målades sannolikt vid denna renovering. Färgsättningen är utförd i ljusa, varma färger, mycket väl sammanhållen och bidrar starkt till kyrkorummets lugna och enkla uttryck.

Läktarens östra och västra sida är mycket olika. Den västra är i det närmaste helt bevarad. Här syns det ursprungliga golvet som är utfört i ett enda sluttande plan under bänkarna; den lilla trappa med spjälräcke (av samma typ som läktartrappornas) som leder till de högre belägna bänkarna; de öppna bänkarna med fotstöd i samma utförande som golvet och det skrank som skiljer sittplatserna från utrymmet framför orgeln. Alltihop i ursprungligt utförande undantaget ytskikten och den dörr eller grind som saknas men som sannolikt var placerad mellan skranket och orgeln för passage till utrymmet framför orgeln. Ett äldre blågrått färgskikt kan ses där det tidigare har suttit något monterat på skranket och insidan av läktarbröstningen. Sannolikt är det den kulör bänkarna var målade i före renoveringen 1978.

På den västra sidan är läktaren helt förändrad. Alla bänkar är borttagna, liksom skranket mot utrymmet framför orgeln, gradängen är helt utplanad och ett nytt, ljust och lackat grangolv är inlagt. Utrymmet är möblerat med stolar troligen inköpta 1978. I den bakre delen har en bänkrad från långhuset ställts upp liksom den på orgelns östra sida borttagna skrank.

Sammantaget upplevs kyrkans interiör som välbevarad. Det bakre partiet i kyrkan bevarar mycket av sin ursprungliga karaktär trots den senare tillkomna läktarunderbyggnaden. Uppe på läktaren är den västra sidans inredning helt bevarad något som är mycket ovanligt vilket särskilt gäller skranket mellan utrymmet framför orgeln och bänkarna. Inredningen på den västra sidan är en förutsättning för att man skall kunna förstå läktarens ursprungliga utformning vilket är särskilt viktigt sedan den östra sidan radikalt har omgestaltats.

I sakristian har flera större förändringar skett. Vid renoveringen 1949-50 lades nytt golv in, taket sänktes och de båda välvda passagerna genom muren försågs med ytterligare varsin dörr denna gång i öppningen in mot sakristian. Ovanför de nya dörrarna kläddes väggen med skivor, antagligen för att de nya dörrarna vinkelmässigt skulle ansluta bättre mot rummet. År 1988 försågs sakristian med ny textiltävlingsväg, något som starkt påverkar upplevelsen av rummet idag då den består av stora träskåp som upptar en stor del av rummet. I övrigt är rummet enkelt och de båda dörrarna mot kyrkogården är ursprungliga. Även fönsterkarmarna är ursprungliga. Bågarna är dock kopplade tillskillnad från i kyrkorummet där de ursprungliga bågarna försetts med innanfönster. Sannolikt tillkom sakristians nya bågar i samband med renoveringen 1949-50.

Vapenhuset är mycket ursprungligt. Det bevarar alla sina delar och det enda tillägget är dörren i trappans underbyggand vilken sannolikt tillkom då elen drogs om 2006.

Inventarier

Kyrkan har få inventarier och av de som finns är de flesta övertagna från den gamla kyrkan. Från den medeltida kyrkans inredning finns idag altaruppsats och predikstol utförda av Anders G. Wadsten 1794, dopfunt från kring år 1200 och ett krucifix och en madonna i en mandorlaring.

Altaruppsatsen är en kopia av uppsatsen i Gärdslösa kyrka som även den är tillverkad av Wadsten, i samarbete med Jonas Berggren. Profilörerna nedtill på uppsatsen och den basunblåsande ängeln ovan tavlan är medeltida medan övrig skulptur är utförd av Berggren. Berggrens hand är särskilt tydlig i molnen kring Guds lamm vilka i sin utformning är mycket typiska för honom.

Predikstolen i rokoko är en för ön vanlig typ. Den är utförd av Wadsten i samarbete med Zach. Brun samma år som altarpopsatsen.

Madonnan är tillverkad under tidigt 1400-tal och har tidigare suttit i ett madonnaskåp (vilket dock inte var den ursprungliga placeringen) som idag är deponerat på Kalmar läns museum. Skulpturen är tillverkad i Nordtyskland i mitten av 1400-talet. Bemålningen är troligen utförd av Wadsten.

Dopfunten är tillverkad kring år 1200 och har tillskrivits en anonym stenmästare som blivit kallad Bysantinos för att han använde bysantinska ornament. Funten är en av de tre äldsta funtarna på ön och den enda i sitt slag på ön. På Själland där skall dock en besläktad funt finnas

I den föregående kyrkans triumfbåge stod en krucifixgrupp (en grupp av liknande slag återfinns idag i Öja på Gotland). Gruppen i Alböke kyrka var tillverkad i början av 1300-talet och av den återstår idag den lilla ängeln i altarpopsatsen, Kristus på ett senare tillverkat kors samt mandorlaringen kring madonnan. Ringen var dock ursprungligen placerad kring triumfkrucifixets kors vilket på så vis bildade ett ringkors. Inom ringen fanns figurscener i genombrutet arbete och det var där den lilla ängeln, den sörjande Maria och Johannes hade sin placering

Förutom detta har kyrkan flera mässingskronor. Dessa är placerade över mittgången vilket är ett äldre bruk som i många av kyrkorna, främst på fastlandet, frångåtts vid 1900-talets renoveringar då ljuskronorna i många fall kompletterats och istället hängts över bänkraderna. Den bibehållna äldre placeringen av kronorna i Alböke kyrka bidrar till ursprungligheten interiören.

Sammanfattning

Kyrkan ligger i ett öppet och flackt landskap, på en medeltida kyrkogård vilken än idag i det närmaste har samma utsträckning. Kyrkogården är omramad av en stenmur satt i bruk, något som är ovanligt för ön. Kyrkogårdsmuren var fram till att den nya kyrkan byggdes mycket hög. I norr finns en bit högre mur bevarad. Dock är även denna mur lägre än den ursprungliga. Dagens ingångar till kyrkogården ligger inte på samma ställe som de gjort tidigare. I muren kan man dock se rester av de äldre entréerna.

Kyrkan är en av få representanter för de under 1800-talet helt igenom nygestaltade kyrkorna på ön och orienterad i nord/sydlig riktning. Dess exteriör är välbevarad och består av ett torn i söder och ett långhus med fullbrett kor och en sakristia i norr. Både torn, långhus och sakristia är uppfödda vid mitten av 1800-talet, något som är ovanligt för Öland där de flesta kyrkor behöll sina medeltida torn vid ombyggnaderna under 17- och 1800-talen. Genom att kyrkan är uppförd i sin helhet vid mitten av 1800-talet har det varit möjligt att ge den en i de stora dragen mer helgjuten nyklassicistisk utformning än de kyrkor som behöll sina kraftiga medeltida torn. Exteriören är därför mer typiskt nyklassicistisk än vad som är brukligt på ön. Den kraftiga, åttkantiga lanterninen är dock ett drag som är typiskt för ön och som knappt återfinns i länet i övrigt. Både spiran som avslutar lanterninen och spröjsningen av fönstren förebådar dock två av det senare 1800-talet nystilar, nyromaniken och nygotiken. Förutom dessa två avvikelser har kyrkan en tunn puts som gör att murverkets struktur syns igenom. Detta tillsammans med att varken hörnen, dörrarna eller fönstren är markerad genom de för nyklassicismen så vanliga slätputsade omfattningarna gör att kyrkan trots allt i sina detaljer inte följer det nyklassicistiska mönstret särskilt nära. Till dessa avvikelser kan även läggas att taklisten är förhållandevis liten. Den är dock putsad och profilerad, stildrag som hör nyklassicismen till.

Kyrkan har en välbevarad interiör. Läktaren är visserligen underbyggd men detta är utfört på ett sätt som tillåter att den ursprungliga gestaltningen i allt utom de båda läktartrapporna,

fortfarande utgör kyrkorummets mest sammanhållna nyklassicistiska motiv. Detta motiv fungerar som pendang till gestaltningen av koret vilket även det har en nyklassicistisk utformning. Här sätter dock även predikstolen och altaruppsatsen, båda från slutet av 1700-talet, sin prägel. Den stora muralmålningen kring altaruppsatsen är mycket tongivande i interiören och ger kyrkan viss släktskap med andra kyrkor i närheten med liknande muralmålningar kring altaruppsatserna. Målningen bryter även av något mot kyrkorummet i övrigt enkla utformning.

Långhusets bänkinredning är ovanligt välbevarad i materialet och de ursprungliga bänkarna har endast byggts om inte bytts ut. På läktaren är den västra delen helt bevarad medan den östra helt byggts om. Sakristian bär en påtaglig prägel av 1950- och 1980-talets renoveringar. Vapenhuset är mycket välbevarat i alla sina delar.

Kyrkan har få inventarier och de flesta är övertagna från den gamla kyrkan. Flera är dock infogade i altaruppsatsen från slutet av 1700-talet. Från 1700-talet härstammar även de två nummertavlorna i koret vilka är förhållandevis tongivande i den sparsmakade interiören. Förutom nummertavlorna och skulpturerna i altaruppsatsen är det främst en Kristusfigur från 1300-talet på ett senare kors och en madonna från 1400-talet i mandorlakrans från 1300-talet som sätter sin prägel på koret och kyrkorummet.

Källförteckning

- AK** Alböke kyrka, Barometern Kalmar 1970
- ATA** Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.
- KLM** Kalmar läns museums arkiv.
- Boström Ragnhild** Alböke kyrka, särtryck ur Kalmar Nations Skriftserie XLVI årgång 69, tryckt 1970.
- Besiktningrapport 2001:09** Jönköpings läns museum.
- Kyrkobyggnader 1760-1860** Del 2 Småland och Öland. Riksantikvarieämbetet och kungl. Vitterhets- och Historieakademien, Stockholm 1993.
- Lindahl Göran** Högkyrkligt lågkyrkligt frikyrkligt, Diakonistyrelsens bokförlag 1955.
- Nationalencyklopedin** på nätet.
- Meddelanden XXI – XXV** Kalmar läns fornminnesförening red. Hofrén Manne Kalmar 1933.
- Översiktsplan 2002** Borgholms kommun.
- <http://www.borgholm.se/artikel.php?placid=816&parent=780#alboke> 2007-02-24
- <http://www.borgholm.se/updater/filarkiv/62/00000000162.pdf> 2007-02-24